

Szűcs Anita

Sztereotípiák és közkeletű tévedések a liberális nemzetközi politikáról

A „liberális” jelző a hazai közéletben szalonképtelen kifejezéssé vált, „kísértetként járja be” a magyar közbeszédet. Valamiféle amorf fenyegetéssé lett, amely a józan, racionális rend utópisztikus felforgatásával az ember mindennapi életének elfogadott kereteit – államot, családot, társadalmi és nemzetközi rendet – támadja.

A fenti gondolatmenet szerint a világpolitika területén a liberalizmus többnyire valamiféle a nemzetállamot fenyegető globális, transznacionális rém, melynek célja a nemzetközi tőkét támogatva az állampolgárokat védő politikai közösségek szétfelbomlása. A liberális világrend lényege azonban – eltérően a közhiedelemtől – nem a nemzetállamok felszámolása, nem a társadalmi rend szétfelbomlása, és nem az emberi „értékek” megsemmisítése. A tévhitek nem csak a liberalizmust elszántan támadókat jellemzik. Még a liberalizmusra nyitott, vagy azzal szemben semleges álláspontok is sokszor tévesen, egyoldalúan értelmezik az irányzatot, és a nemzetközi politika pusztá intézményesítését, vagy akár a gazdaság a politika rovására történő mindent elsöprő dominanciáját látják benne.

Mielőtt rátérnénk a liberális világrend fogalmának tisztázására, hadd tegyek két megjegyzést. Először is, a világpolitika jelenségeinek vizsgálatakor a nemzetközi kapcsolatok világát, a nemzetközi politikaelmélet tudományát hívom segítségül. Természetesen nem csak liberális szemüvegen keresztül nézhetném. A liberalizmus mellett a másik nagy „mainstream” elmélet a realizmus, mellettük ott vannak az alternatív irányzatok: a konstruktivizmus, a marxizmus, a posztmodern és még számos iskola. Itt és most csak a liberális nézetet vizsgáljuk.

Másodszor, a liberalizmus nem csak a világpolitika eseményeit írja le, liberális irányzatról beszélhetünk a közgazdaság, a politológia, a filozófia és még sok más tudomány területén. A különböző tudományterületeken megjelenő liberális irányzatok – bár azonos gyökerekből táplálkoznak – nem alkotnak szigorúan vett koherens egészet. Az írásnak nem célja a liberális nemzetközi politikaelméleti irányzat egészét bemutatni, sem más tudományterületek liberális irányzatával való kapcsolatát elemezni, terjedelmi okokból ez nem is lenne lehetséges. Pár gondolat felvázolásával a liberális nemzetközi rend körüli félreértéseket tisztázom.

A liberalizmust számos tévhit, és a rajtuk alapuló sztereotípiák övezi. Pár alapvető tévképzet tisztázásával bemutatom, hogy a „liberális nemzetközi rend” létrejötte nem feltétlenül az államok explicit akaratának terméke. A racionális, önértékvető szereplők szabályozott viszonyokat hoznak létre, amely kihat a szereplők döntéseire, így rendszer és szereplő folyton változó, dinamikus kapcsolatban állnak egymással.

Tévedés, hogy ...

1. ... a liberalizmus a szabadság fogalma alatt szabadosságot ért.

A nemzetközi politikaelmélet liberális irányzatának alapértéke a szabadság. Már a klasszikusok – liberálisok (Immanuel Kant és John Locke) és realisták (Thomas Hobbes és Jean-Jacques Rousseau) egyaránt – leszögezték, hogy a szabadság tesz alattvalóból állampolgárrá. A felvilágosodás államelméletei lefektették azokat az alapokat, amelyekre a nemzetközi politika alapegysége, az állam épül.

Bármilyen közösség megszervezésének két szélsőséges módja lehet. Az egyik, ha felülről, erőszakkal tartják össze a tagokat, a másik, ha a tagok alulról szerveződve önmaguk állapotnak meg a közösség életét irányító szabályokban. Általában a kettő együtt érvényesül, de nem mindegy, hogy az erőszak alkalmazásába (rendőrség, katonaság) a tagok beleegyeztek-e, annak alapszabályait közmegegyezéssel fektették-e le. Ha igen, a hatalom gyakorlása legitim.

A szabadság mint az emberi társadalom, az állam szervezőelve jogok és kötelezettségek forrása. A kettő együtt érvényesül, egyik sem létezhet a másik nélkül. A klasszikusok arra tanítanak minket, hogy jogunk van az élethez, a szabadsághoz és (Locke szerint) a magántulajdonhoz. Ugyanakkor kötelezettségeink is vannak. Kötelességünk mások életét, szabadságát és tulajdonát tiszteletben tartani.

A szabadságnak korlátai vannak. Határa addig terjed, amíg a másik szabadságát nem sérti. Ha a másik szabadságát az ember nem tartja tiszteletben, akkor a másik sem fogja az övét tiszteletben tartani. Felbomlik hát a szabadság, és a szabadosságnak adja át a helyét, ami irracionális és kiszámíthatatlan, így nem tud kapcsolatszervező elvvé válni. A kapcsolat (a szabadság) alapja a kölcsönösség.

A szabadság korlátaiból születhet meg a polgárok közötti valódi egyenlőség. Ha a szabadság határait nem tartjuk tiszteletben, nem élhetünk egyenlőségben. Két dolgot kell ezzel kapcsolatban jól megértenünk. Az egyik, hogy hol húzódnak a szabadság határai, a másik, hogy hogyan tartják be őket. A szabadság határait a közmegegyezés jelöli ki. Minden közösség létrehozza az együttélés józan alapszabályait, lefekteti a közösség által elfogadott és elfogadhatatlan játékszabályokat. Itt húzódnak a szabadság határai. Betartatni ezeket az állam intézménye, az attól való „függőség” segít. Mindannyian egy, ugyanazon legitim hatalom alá rendeljük magunkat, ami törvényeket hoz és betartatja a szabadság határait, betartatja jogainkat és kötelezettségeinket. Valódi szabadságban tehát senki nem tehet azt amit akar, különben nem jöhet létre egyetlen a biztonságot, a szabadságot és a tulajdont biztosító közösség sem.

Az állam értelme és feladata, hogy állampolgárai életét, szabadságát és tulajdonát biztosítsa. Amíg ezt megteszi, a liberalizmus számára az állam egyfajta „szent tehén”, érinthetetlen, és megdönthetetlen. Az állam létének alapja az így megkötött, szimbolikus társadalmi szerződés.

A nemzetközi politikaelmélet teljes liberális irányzata – a hidegháború alatt és után Robert O. Keohane-tól, James N. Rosenau-n át, Michael W. Doyle-ig és John G. Ikenberry-ig – ezt, az egyének jogait és kötelezettségeit betartató államot, a „társadalmiasodott államot” tekinti a nemzetközi politika főszereplőjének. Ugyanakkor

a liberalizmus a világpolitika vizsgálatakor nem csak a főszereplőt, de minden mellékszereplőt számításba vesz, míg a realizmus jórészt az államok viselkedésén keresztül magyarázza a nemzetközi kapcsolatok alakulását.

2. ... a liberalizmus utópisztikus

A nemzetközi politikaelmélet liberális irányzatát talán a legtöbbet ez a vád éri. Köszönhető ez azoknak a közkeletű, ám a valóságtól elrugaszkodott elképzeléseknek, melyek szerint a liberalizmus célja a világállam létrehozása, vagy hogy az emberi jóakarat mozgatja a cselekedeteket, vagy a nemzetek felszámolása a cél, vagy az az egyszerűsítő megállapítás, hogy az ember „rossz”, netalántán „jó”.

A nemzetközi politikaelmélet liberális irányzata szerint a nemzetközi politika szereplői – legyenek emberek, vagy államok, vagy államokat megtestesítő emberek – racionális szereplők. Sem a 21. században, sem az azt megelőző korokban nincs olyan liberális szerző, aki ne osztaná ezt a nézetet. Nem utópisztikus vágyaik hajtják az aktorokat, hanem képesek számukra hasznos és haszontalan között különbséget tenni, és e szerint dönteni. A jóakarat helyett tehát a racionalitás mozgatja az ember cselekedeteit éppúgy, akár a külpolitikai döntéshozatal szálait. A kapcsolatok alakulásáért, a viszonyrendszer minőségéért az emberi döntések tehetők felelőssé. A liberalizmus szerint a döntés nem biztos, hogy mindig helyes, de mindig racionális érdekek szerint hozzák őket. Semmi sem lehet utópisztikus és racionális egyszerre.

Az alábbi tévhiteket el kell vetnünk, ha elfogadjuk a Ráció, a józanész szerepét az ember és állam „társas kapcsolatainak” alakításában.

... a „liberalizmus szerint az ember jó/rossz”

Az ember sem nem rossz, sem nem jó. Jó és rossz szubjektív fogalmak, közmegállapodás kérdése mit értünk alatta. A nemzetközi politikaelmélet realista és liberális irányzata szerint az ember önérdekkövető és haszonmaximalizáló. Azaz racionális lény, akit saját jól felfogott érdeke, a józanész mozgat. Ugyanakkor – és itt jön a lényeg – az ember közösség(ek)ben él. A liberalizmus számára ez az együttélés – legyen az kellemes, vagy kellemetlen – minden csoportban kialakít játékszabályokat. Ha együtt élünk, családként, munkatársként, polgártársként a társas együttélés meghúzza azokat a határokat, ami a csoport tagjainak kapcsolatrendszerében kijelöli az elfogadható és az elfogadhatatlan közötti határt. A csoport ezeket többé-kevésbé betartja, anélkül, hogy akármiféle erőszakos szervezet – rendőrség vagy katonaság – erre rákényszerítené. Így alakulnak ki a társadalmak. Ezért mondjuk, hogy a liberalizmus optimista. Nem jó, nem utópisztikus. Az optimizmus alapja, hogy nem kell minden szabályt erővel kikényszeríteni, van amit az emberiség, úgy tűnik, többé vagy kevésbé, de enélkül is betart. James N. Rosenau az „államok társadalmáról” beszél, ahol a szereplők által kialakított norma- és szabályrendszerek társadalmasítják az egész nemzetközi rendszert.

... a liberalizmus az államérdek érvényesítése helyett valamiféle világkére törekszik

Liberális felfogásban tehát a nemzetközi politika szereplői racionális szereplők. Az államok saját racionális érdekeiket érvényesítik egy olyan környezetben, ahol nincs

semmilyen globális főhatalom, ami bármely törvényt kikényszeríthetne. Ezt hívjuk anarchiának. Az anarchikus nemzetközi rendszerben az államok (és más szereplők) magukra vannak utalva, érdekeiket, biztonságukat rajtuk kívül senki nem biztosítja. Ezt az alapvetés nem a liberalizmus sajátja, nincs olyan „izmus”, amely ne osztaná.

A liberális külpolitika célja – akárcsak a realistáé, lévén mindkettő racionális irányzat – az államérdek érvényesítése. A liberalizmus – a realizmussal ellentétben – az államok hosszú távú érdekeit is szem előtt tartja. A hosszú távú érdek pedig az államok közötti kölcsönös nyereségen alapuló együttműködés (pl. gazdasági munkamegosztás) kialakítása. Az államok együttélése szükségszerűen vezet el a kapcsolataik erősebb-gyengébb szabályozásához. A hidegháború alatti liberális irányzatok – mára dominánssá vált – alapvetése, hogy minél szorosabbak a szereplők közötti kapcsolatok, annál több konfliktus merül fel közöttük. Az 1950-es években Karl W. Deutsch „tranzakció-integráció mérlege” fogalmazta újra a 20. század számára, hogy minél szorosabb a két fél együttműködése, annál inkább érdekelték a konfliktusok békés kezelésében. A hosszú távú államérdek-érvényesítés együttműködéssel, az együttműködés konfliktussal, a konfliktus konfliktuskezelési módszerek kidolgozásával jár. A 20. században a klasszikusokra alapozva John Burton „világtársadalom elmélete” kezdi meg a liberális konfliktuskezelés elméletének kidolgozását.

A nemzetközi politikaelmélet liberális felfogásában az államérdek definíciója meglehetősen összetett. Nem lehet automatikusan a kormány által kitűzött célokkal azonosítani. A liberális felfogásban az államérdek a társadalom érdekeit testesíti meg. A társadalom preferenciái és érdekei sokszínűek, az egyes társadalmi csoportok céljai akár ellent is mondhatnak egymásnak. Andrew Moravcsik elhíresült „liberális kormányköziség koncepciója” veti fel újra Rousseau gondolatait az államérdekről mint preferenciarendszerről. Az államérdek nem egyetlen társadalmi csoport (legyen az a kormánypárt, vagy gazdasági elit) érdeke, hanem olyan dinamikus, változó, folyamatos mozgásban lévő fogalom, amelyet a társadalmi érdekcsoportok egymáshoz viszonyított érdekérvényesítő képessége határoz meg. Ha a kormány képes ezt a dinamikus érdeket képviselni, akkor – de csakis akkor – az államérdeket testesíti meg. Ha nem, akkor szűkebb-tágabb csoportérdeket képvisel.

A „világbékéért folytatott harc” fogalmával a liberalizmus nemigen tud mit kezdeni. Az államok akaratuk ellenére, saját önző viselkedésük következtében, érdekeik érvényesítése közben stabilizálhatják a nemzetközi rendszert – még ha örök békét soha el nem érhetnek.

3. ... a liberális világrend kialakulásának feltétele a nemzetállam „halála”

Nemcsak a liberális világrend, de minden irányzat alapkérdése, hogy lehet-e csillapítani az anarchikus nemzetközi rendszert. Azaz annak ellenére, hogy nincs globális főhatalom a nemzetközi politikában, lehet-e mérsékelni az önérdékkövető államok által okozott konfliktusos versenyt.

A realizmus szerint a legtöbb, amit a konfliktusos rendszer csillapításáért tenni lehet, hogy szövetségekötéssel és ellensúlyozással a nagyhatalmak konszenzuskeretet hoznak

létre és ellensúlyozzák a túlhatalomra törő államokat. Így viszonylag egyenletes hatalommegoszlás jön létre, ami mérsékelheti az anarchiát.

A liberalizmus egyetért a realizmussal, miszerint az anarchiát meghaladni, felszámolni nem lehet. A konfliktusok csillapításáért azonban többet tehetünk: az anarchikus rendszer nem jelent káoszt, lehet rendet teremteni az anarchiában. A rend azonban nem jelenti azt, hogy az anarchikus rendező elv hierarchikussá válhat. Nem válhat azzá, azaz nem jöhet létre világállam.

A liberális nemzetközi rend alapja az államok vagy más szereplők kapcsolatrendszere. Azzal, hogy az államrendszerben az államok nem zárkóznak el, és szorosabb-lazább kapcsolatra lépnek egymással, a kapcsolataikat szabályozzák is egyben. Ezek a szabályok nem kikényszeríthetők, semmi garancia arra, hogy a szereplők nem rúgják fel őket. Mégis, úgy tűnik az államok világában a szabályok (pl. nemzetközi jog) betartása a norma, és felrúgása az anomália. Egyfajta instabil rend jön tehát létre. Nem kikényszeríthető, nem örök érvényű, de a szabályozottság erősödésével – úgy tűnik – rendezettebbé válnak a továbbra is alapvetően versengő kapcsolatok. Nem az államok utópisztikus, örök békéről álmódó vágyai, hanem versengő önérdekkövetésük alakítja a rendet.

Már a klasszikus liberalizmus, Locke és Kant is szükségtelennek és értelmetlennek találta a világállamot. Szükségtelen, mert a nemzetközi rendszer az együttműködéssel rendezettebbé tehető, és értelmetlen, mert a világállam az államok „halálával” jöhet csak létre. Míg az egyének azért hozták létre az államot, hogy az megvédje biztonságukat, szabadságukat és vagyonukat, az államok nem szorulnak rá ilyesfajta védelemre. A világállam létrejöttével az államok eltűnnének, egyetlen globális főhatalom váltaná fel az államrendszert. Nincs olyan racionális állam, amely ily módon kívánna „öngyilkosságot” elkövetni. Mellesleg nincs is rá joga, hiszen kompetenciái a társadalmi szerződésből erednek, azt pedig csak az állampolgárok bonthatják fel, vagy köthetik újra. A liberalizmus racionális állama nem kívánja felszámolni önmagát, és nem kíván világállamban felolvadni.

A liberális világrendet racionális célokat követő politikai közösségek alkotják. Napjaink legnagyobb befolyással bíró legitim politikai közössége az állam. Az állam hoz létre gazdasági és politikai együttműködéseket, intézményeket – létrehozva ezzel a világpolitika és a világgazdaság önálló törvényszerűségekkel bíró világát. Az állam mellett megjelenő transznacionális és globális szereplők, folyamatok nagy súllyal alakítják ugyan a nemzetközi rendszert, ám befolyásuk még nem haladja meg az állam befolyását. Ugyanakkor legitimitásuk, létük és az államoktól eltérő hatalomgyakorlásuk izgalmas, új alapokon szerveződő politikai közösségek megjelenését jelenti. A liberalizmust izgatja az a kérdés, hogy az új, gazdasági és/vagy politikai szuverenitással bíró közösségek hosszú távon milyen változást generálnak a rendszerben.

A liberális nemzetközi rend két nagy alapkérdése, hogy

1. a transznacionalizálódással és globalizálódással járó változások teremtette rend jelent-e minőségi változást az anarchiára nézve? Azaz, ha hierarchia nem is jön létre, de az anarchia-hierarchia ellentétpárjába beléphet-e egy új szervező elv (a rend)? Ernst-Otto Czempiel és Rosenau szerint igen. Illetve vizsgálják, hogy a transznacionális/globális szereplők milyen hatást gyakorolnak a nemzetközi rendre.

2. mi a hatalommegoszlás és a nemzetközi rend kapcsolata? John G. Ikenberry, Robert O. Keohane és a sokat kritizált Wilson veti fel a kérdést, hogy az Egyesült Államok norma- és szabályrendszere hogyan hat a nemzetközi hatalom megoszlására? Az Egyesült Államok mint hegemon hatalom irányíthatja-e az együttműködések irányát és természetét? A válasz általában – de nem kizárólagosan – igen. A miként azonban megosztja a liberálisokat. Michael W. Doyle és Ikenberry a demokrácia-exportot emelik ki. Keohane az intézményesülést. Ugyanakkor Richard N. Rosecrance szerint míg a hidegháború előtt igen, a hidegháború után semmiképp. Az Egyesült Államok érdeke, hogy „átlagos hatalommá” váljon, és ne fecsérelje erőforrásait a saját törvényszerűségei szerint működő világrend alakítására.

A nemzetközi rend kialakulása és működése

A liberális nemzetközi rend alapja a szereplők szabályozott kapcsolatrendszere. Kant *Az örök béke* című írása a nemzetközi szabályozott viszonyok („népjog” – ahogy ő fogalmaz) kialakulását nemcsak az államok és az emberek természetében rejlő racionalitásra bízta. Bár akárcsak Locke, ő is elkerülhetetlennek tartja, hogy a társas kapcsolat ne vezessen el a szabályozáshoz, a nemzetközi rend azonban több ennél. A königsbergi filozófus 18. század végén megfogalmazta a mai transzatlanti közösség, a „békeszövetség” alapjait. Kant számára a nemzetközi rendszer főszereplői az államok. Az államok közötti jogrend, a „népjog” egyetlen tartós alapját a működő együttműködések adják. Ez az „élő” kooperáció testesíti meg az államok békére irányuló szabad akaratnyilvánítását, a szabad államok békés kapcsolatrendszerét (föderalizmusát). A föderalizmus az a szó, amely a kritikákat leginkább megteveszti. Kantnál (és a felvilágosodás gondolkodóinál nem jelent mást, mint az államok kapcsolatait, azaz a külpolitikát). A békeszövetség a nemzetközi anarchiát nem haladja meg, nem állít hierarchiát az anarchia helyére. A világállam ötlete Kant számára abszurd és felesleges. Az anarchikus nemzetközi rendszerben létrejöhet a nemzetközi rend, amely alapját a szereplők szabad akaratán nyugvó együttműködése, a népjog adja. Ez azonban nem elég. Állam és egyén kapcsolatrendszerében is szabályozott viszonyokat kell teremteni.

Kant nem kerget illúziókat a feladat nehézségét illetően. A békeszövetség olyan „szerződés” (ebben az értelemben kölcsönös akarat), amely nem kikényszeríthető. Nincs olyan külső legitim entitás, amely ilyen kompetenciákkal bírhatna. Hogyan valósulhat meg akkor az államok közötti jogrend? Kant mint mindig, tömören és nagyon világosan fogalmaz:

„...ha a szerencse úgy akarja: hogy egy hatalmas és fölvilágosult nép köztársasággá alakulhat, akkor ez középpontot szolgáltat a föderatív egyesülésnek más államok számára, hogy hozzá csatlakozzanak, és így az állami szabadság állapotát a népjog eszméje szerint biztosítsák. És több ilyfajta szövetkezés által eszméjünkkel lassankint mindig jobban és jobban kiterjedjenek” (Kant 1985: 29.).

Napjaink nemzetközi rendszere szolgál egy élő példával a kanti békeszövetség megvalósulására. A második világháború utáni transzatlanti kapcsolatrendszer olyan érett, liberális demokráciákat, fejlett iparosodott nemzeteket fogott össze, amelyek

mind az Egyesült Államok köré/mögé sorakoztak föl. A hidegháború alatt az Egyesült Államok biztosította nyugati szövetségesei biztonságát, hozzájárult gazdaságuk újjáépítéséhez és bizonyos szempontból alakította politikai rendszerüket. Az államokat ebben a szövetségben nem egyetlen alapító szerződés, sem az erőszak kényszere tartotta benn, hanem a kölcsönös – bár egyenlőtlenül megosztó – előnyök. Több szerződés is született – Kant nem tiltja az intézményesülést – mint a NATO, az európai integráció, stb., azonban egyik sem volt minden államra és minden politikaterületre érvényes, így nem is ezek voltak a békeszövetség alapjai. A békeszövetséget a kooperációra irányuló szabad akarat tartja és tartotta össze. Kant szerint *„az állami szabadság állapotát a népjog szerint”* biztosították. Ez a kanti értelemben vett föderalizmus: *„a háborút elhárító, állandóan fönnálló és mindig terjeszkedő szövetségnek negatív szurrogátuma”* (Kant 1985: 31.).

A transzatlanti régió államai kapcsolatrendszerükből kiküszöbölték a háborút mint a külpolitika és az érdekérvényesítés „szomorú eszközét”. Természetesen nem a konfliktust és nem az erőszakot. A konfliktusok nem szűntek meg, de a konfliktusok kezelésében nem játszik szerepet az államok által kezdeményezett háború. A liberális konfliktuskezelés szakirodalma bőséges, sokszínű és alapos. A gyökereinél azonban ott áll Kant és a kanti népjog. Az erőszak-alkalmazás azonban csak a külpolitika eszköztárából került ki, de nem szűnt meg ezekben az államokban. A szubnacionális egységek közötti erőszak nem elképzelhetetlen. Nehezen tudjuk elképzelni, hogy Franciaország és Hollandia bármely vitás kérdést háborúval intézzon el. Ugyanakkor nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy a vallonok és a flamandok között az államot szétfeszítő erőszakos cselekmények következzenek be.

Kant számára mindez nem elég. Egyén és egyén, illetve egyén és államok viszonylatában is „törvényes állapotot”, azaz szabályozottságot kell teremteni. Az első létrehozza az a társadalmi szerződés, amely legitim erőszak-monopóliummal ruhazza fel az államot, ezzel kikényszeríthetővé teszi a törvényeket. A nemzetközi rendszerben csak itt, a legitim politikai közösségen belül valósul meg a béke állapota. Kant számára a képviselői rendszerek („köztársaságok”, ma a liberális demokráciák) jelentik azt a legitim hatalmat, amely tartósan a béke belpolitikai forrásává válhatnak. A legtöbb félreértés Kant interpretációjában két dolog körül forog. Az egyik, hogy előtérbe helyezik a formális demokratikus berendezkedést. Kant számára a formális demokráciánál jóval fontosabb a konstitucionális elem (jogrend) és az emberi jogok védelme (liberalizmus) jelenléte. Csak így tudjuk magyarázni, azt a valós ténnyt, hogy az „érett” demokráciák nem háborúznak egymás ellen. Michael Doyle empirikus vizsgálata alátámasztotta, hogy a béke belpolitikai forrása valóban élő valóság (Doyle 1983: 206.). A téves interpretációk másik forrása, hogy „békeszeretőnek” mondják a demokráciákat, holott azok igen agresszíven lépnek fel a nem demokratikus berendezkedésű államok ellen. Kant nyomán Doyle hozta a mai tudományos vita előtérbe, hogy az érett demokráciák számára az autoriter berendezkedésű államok komoly fenyegetést jelentenek. A „biztonsági dilemma” tehát Kantnál a demokratikus államokra is igaz. Azok az államok, ahol a hadba lépésről, háborúról egyetlen hatalom, kénye-kedve szerint dönt (autoriter rezsim), fenyegetést jelentenek azokra az államokra, ahol háború és béke kérdésében az állampolgár is véleményt nyilvánít. Mivel az állampolgárok viselik a háború és a későbbi újjáépítés költségét, az ő életük kerül veszélybe, így „jól meggondolják, hogy ily veszélyes játékba kezdjenek” – tanít

minket Kant. A belpolitikai berendezkedés nem a békére nyújt garanciát, hanem az óvatosságra. Ez az óvatosság hiányzik az autoriter államokból, ezért a liberális demokráciák szemében kiszámíthatatlanná válnak. Ez a demokrácia-export kanti alapja.

Az egyének azonban más államokkal is kapcsolatba léphetnek, főként a kereskedelem útján. A kapcsolatteremtés lehetőségének a megőrzése az egyetlen kötelező minimum, amit Kant előír a szabályozott viszonyok kialakulásához. Ez a kanti értelemben vett világpolgárjog, a lehetőség megadásán kívül nem több. A globalizált rendszerben Kant gondolatai aktuálisabbak, mint saját korukban voltak. Kanttal és interpretációival persze lehet vitatkozni. Mit jelent az érett demokrácia, hogyan jutunk el a konfliktusok megnövekedésétől a konfliktuskezelésig, stb. Egy dolgot nem tudunk megtenni. Kantot nem tudjuk utópikusnak minősíteni, mivel Kant aktorai (legyenek államok, vagy egyének) racionális, önérdékkövető szereplők, amelyek haszonmaximalizáló viselkedése akár akaratuk ellenére is a szabályozottság felé viszi el a nemzetközi politika világát.

Ugyanezt a gondolatot vette alapul Woodrow Wilson is. Az a világrend, amely a két világháború között felállt az ő nevéhez kötődik, és bukásával a későbbi korok az „utópikus idealizmus” címkét aggatták rá. Wilson Kanttal ellentétben a Népszövetség felállításával formalizálta a kapcsolatokat. A wilsoni világrend azonban halva született. Az a rendezés, amelyet a nevével fémjeleztek, a Wilson számára és a világrend működése szempontjából lényeges elemeket már nem tartalmazta. Nem tudjuk tehát megítélni a wilsoni világrendet, lévén az soha nem állt fel (Halili 2011: 8.). A világrend alapja olyan intézmény felállítása lett volna, amely tagsága univerzális, a kor legerősebb hatalma, az Egyesült Államok támogatta volna a döntések végrehajtását. Az intézmény célja lényegében olyan fórum létrehozása lett volna, amely a multilaterális keretek segítségével lehetőséget adott volna a konfliktusban álló államoknak, hogy mielőtt az erőszak eszközéhez nyúlnak, békésen rendezzék a vitát. A másik cél a külpolitikák informáltságának javítása, a tévedések, téves külpolitikai feltételezések elkerülése lett volna. A tagság nem volt univerzális, és az Egyesült Államok nem lépett be a Népszövetségbe. Ráadásul a Versailles-i békerendszer sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Wilson számára a konfliktus rendezésének, az eljövendő világrend egyik alapelve, a nemzeti önrendelkezés lett volna. Mint tudjuk, a vesztes államokkal nem az alapelv alapján kötötték a békét. Más alapelvek, a szabadkereskedelem, a fegyverzetkorlátozás sem teljesen Wilson elképzelései szerint valósult meg.

A liberális világrendet érintő optimizmus a hidegháború után, a totalitárius rendszerek bukásával éledt újjá. Ikenberry visszanyúl Kant és Wilson világrend elképzeléseihez és azt vizsgálja, hogy a hidegháború után tudunk-e világrendről beszélni (Ikenberry 2009.). Öt olyan elemet emel ki, amely szerinte erősíti, hogy az anarchia minőségi változáson ment keresztül. Bár hierarchiáról nem beszélhetünk, de a kapcsolatok rendezettebbé váltak. Először is a demokráciák elterjedésével nőtt a kanti „békeszövetség”. A transzatlanti fejlett iparosodott államok érett demokráciák is egyben. Köztük – számos konfliktus van –, de elképzelhetetlen, hogy a konfliktusokat háborús úton rendezzék. Valóban az empiria ezt megerősíti.

Másrészt a szabadkereskedelem hozzájárult a stabilizációhoz. Na, nem automatikusan. A kereskedelmi kapcsolatok megnövelték a konfliktusok számát, de mivel a hosszú távú

együttműködésben a részes államok anyagilag érdekeltek, ezért rákényszerültek, hogy a háborútól eltérő eszközökkel rendezzék a konfliktusaikat.

A harmadik elem az interdependencia. Az egymástól való függés megnehezítette, hogy totális konfliktusok háborúba sodorják az államokat. A transzatlanti régióon belül az interdependenciák sokkal kiegyenlítettebbek, mint észak–dél viszonylatban, így a stabilizáló hatásuk is erősebb.

Negyedszer, az intézményesedés kétségtelen, hogy stabilizálta a nemzetközi kapcsolatokat. Mind a formalizált intézmények (ENSZ, NATO, EBESZ, OECD, EU), mind a norma és szabályrendszerek erősítették a nemzetközi jog szerepét, és szabályozták a kapcsolatokat. „A háború utáni világ legfontosabb újításai éppen a multilaterális intézmények voltak: önálló erőforrásokkal rendelkeztek, folyamatosságot teremtettek az amerikai vezető szerepben, és elhárítottak minden olyan politikai ellenállást, amelyet máskülönben az amerikai külpolitika keménykezű unilaterális törekvéseit hozta volna előtérbe.” (Ikenberry 1999.).

Ötödször, a transzatlanti régió államaiban az „együttélés” közös értékeket hozott létre. A demokrácia, az emberi szabadságjogok és a jogrend tisztelete megkönnyíti az államok együttműködését.

Ikenberry és követői számára a fenti elemek elégségesek ahhoz, hogy a teljes és totális anarchia helyett „rendről” beszéljünk. Ezt a rendet nem lehet kikényszeríteni, az államok többé-kevésbé szabálytisztelőek, mivel a rendet önkéntes önérdékkövetésük hozta létre. Ugyanakkor – akárcsak Kantnál – Ikenberry-nél is ott áll az Egyesült Államok mint „hatalmas és fölvilágosult nép”, amely a középpontja, megteremtője és fenntartója a gazdasági és politikai rendnek. Az Egyesült Államok gyöngyülése vagy erősödése kihatással van a transzatlanti kapcsolatokra. Ikenberry-vel lehet vitatkozni, sokan, sok helyen megtették. Utópikusnak mondani azonban nem lehet, hiszen nem egy az emberek jóakarata és erkölcsi nemesedése alapozott rendről, hanem az önérdék mozgatta rendről beszél. A liberalizmus nemzetközi rendje minden ízében a racionalizmus eszmerendszerére támaszkodik, annak talajáról indul ki.

Plusz egy gondolat az államról és az államközi kapcsolatokról

Tagadhatatlan, hogy az állam a 21. századra alapos változáson ment keresztül. A 19. század klasszikus nemzetállama, erősen központosított hatalmi kompetenciáival átalakulóban van. A liberalizmus a változás folyamatát természetesnek látja. Mivel a nemzetközi politika világa alapvetően társadalmi kapcsolatrendszer, így semmi nem volt és nem is lesz benne állandó. Az emberi kapcsolatok folyamatos változásban vannak. A változás irányát a sűrűsödő kapcsolatrendszer jelöli ki.

Az államközi kapcsolatok sem kivételek. Az államok közötti klasszikus (nemzetközi) kapcsolatok transznacionalizálódni kezdtek, azaz megjelentek a nem kormányzati, állam alatti, határon átnyúló együttműködések. A transznacionális kapcsolatok mellett pedig kiteljesedik a globalizáció, azaz egyes folyamatok természetes mozgástere a glóbusz lesz. Az átalakulást részben maguk az államok is mozgatják, részben maguk is változnak hatásukra.

A nemzetközi politikaelmélet liberális irányzata természetesnek kezeli az (államot érintő) változásokat. Az cél nem azok elősegítése, vagy akadályozása, hanem az állam fennmaradásának, az állami feladatok ellátásának eredményes biztosítása. Az állam feladata az állampolgárok biztonságának, szabadságának és vagyonának a védelme, ezt pedig a transznacionalizálódó, globalizálódó világban két okból egyre nehezebben tudja ellátni. Az egyik ok a megnövekedett állampolgári elvárásokban van. Ma a modern államtól sokkal több szolgáltatást várunk: az oktatás, a szociális gondoskodás, a környezetvédelem és még számtalan más területen. Ugyanakkor a gazdasági versenyképesség megkívánja, hogy az állam költséghatékony közigazgatást működtessen, ne terjeszkedjen túl. A két egymással ellentétes elvárás miatt az államok egyes feladataikat, vagy azok egy részét (gazdasági kompetenciák, a környezetvédelem, stb.) átadják a társadalmi szereplőknek (NGO, egyház, vállalat). Így kompetenciáik, reakcióképességük visszaszorul. Ezt a folyamatot már a 20. század elején David Mitrany leírta. Azóta – többek között – a funkcionalizmus és neofunkcionalizmus fejlesztette tovább. A változásnak mint minden változásnak előnyei és hátrányai is vannak. A realizmus és a liberalizmus teljes egyetértésben vallja, hogy az állam célja az előnyök minél eredményesebb kihasználása és a hátrányok minél határozottabb kivédése. A mikéntre adott válaszban azonban különböznek.

A kompetenciák átutalásának eredményeként számos nem állami politikai szereplő jött létre: hazai és nemzetközi NGO-k, multi- és transznacionális vállalatok. A liberalizmus az új politikai közösségek legitim hatalom gyakorlását, államokkal való kapcsolatát is vizsgálja.

A változást feltartóztatni nem lehet. Előnyeit a saját előnyünké formálni viszont az állam kötelező érvényű feladata. A globalizáció sűrűsödő viszonyai szorítják az állam kompetenciáit, de ezek ellensúlyozása, az előnyök megragadása és a hátrányok kivédése nem lehetetlen feladat. Az állam értelme a liberalizmus szerint nem változott, továbbra is az állampolgár védelme. Hogy jól, vagy rosszul látják el, az már más lapra tartozik.

Összefoglalva. A liberalizmus szívében a józanész, a racionalizmus áll, mint a társas kapcsolatok (így a külkapcsolatok) szervező elve. A Ráció az önérdekkövetésre alapozza mind az emberi, mind az államok viszonyait. Ugyanakkor a kapcsolatok pusztá léte okot ad az optimizmusra: állam és ember egyaránt képes az együttélésre. Az együttélés során valamiféle szabályozás óhatatlanul bekövetkezik, ami a kapcsolatok norma- és szabályrendszerét a kikényszerítés hiánya ellenére is élő valósággá teszi. Az intézményesedés nem a vágyak miatt, hanem az államérdekek érvényesítése során jön létre. Az állam és az államrendszer ugyan folytonos változásban van, de eddig semmi okát nem látni világállam létrehozásának.

Lehet, és kell is a liberalizmussal vitatkozni. Tudni is kell azonban vitatkozni. Hogy vitatkozzunk, ahhoz elsősorban – mindenekelőtt – egy dolog szükséges: ismerni kell a liberalizmus állításait. A liberalizmusnak ugyanis van számos olyan állítása és tétele, amivel érdemes vitába szállni. Vita nélkül a világpolitika értelmezésének tudományterülete sem fejlődhet. Ideje lenne felfedezni a liberalizmus világát, és azzal vitába szállni, amit az valóban állít.

Felhasznált irodalom

- BAYLISS, John – SMITH, Steve (2001): *The Globalization of World Politics – An introduction to International Relations*. Second Edition. Oxford, Oxford University Press.
- DOYLE, Michael W. (1983): *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*. Philosophy & Public Affairs, Vol.12. No.3. 205–235.
- HALILI, Abulena (2011): *Construction of the International System in Versailles, according to the doctrine of Woodrow Wilson*. Iliria International Review, No.2., 1–16.
- IKENBERRY, John G. (2009): *Liberal internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order*. Perspectives on Politics, Vol. 7. No. 1., 71–87.
- IKENBERRY, John G. (1999): *Why Export Democracy?: The 'Hidden Grand Strategy' of American Foreign Policy*. The Wilson Quarterly, Vol. 23. no.2.
- JACKSON, Robert – SØRENSEN, Georg (2003): *Introduction to International Relations – Theories and Approaches*. Second edition. Oxford, Oxford University Press.
- KANT, Immanuel (1985): *Az örök béke*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.
- LOCKE, John (1986): *Értekezés a polgári kormányzatról*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- ROSENAU, James N. (2007): *Governing the Ungovernable: the challenge of a global disaggregation of authority*. Regulation & Governance. Vol.1.No.1. 88–97.